

# LAGOM ÄR INTE BÄST – OM VARFÖR JAG FÖRSTÅR ATT NÅGRA RECENSENTER IRRITERADE SIG TILL VANSINNE PÅ INTE UTAN MIN MAMMA

Vad är vi överens om, om vi tycker att en text är bra? Pia Ingström försöker kränga Barthes' resonemang om punctum på essäistiskt skrivande.

Text: Pia Ingström

S om kritiker kan man ibland bli helt enkelt arg över att den bok man skall recensera inte är bra, och den ilskan kan och måste ibland synas i recensionen. Det har hänt mig, det har hänt andra. När min essäbok *Inte utan min mamma* utkom för sex år sedan, greps två recensenter av vrede – eller hur man nu skall tolka de två recensioner jag här vill citera ganska extensivt.

Så här skrev Marie Pettersson i *Helsingborgs Dagblad*, under rubriken "Rysansvärda anekdoter":

*Men. Snart börjar jag irritera mig på den här boken. Vad handlar den om egentligen? Anekdoter och berättelser travas ovanpå tankegods, lästips, diktцитat. Ingström gör några nedslag i sitt liv, pekar ut en rad centrala händelser och väver samman dem till en sorts utbyggd dagbok, hela tiden med samma strikt malande (ursäktad självironin) kultursidesprosa. Det dröjer inte länge förrän jag längtar efter det där kladdiga, känslomässiga – eller något annat som ger liv åt bokfan.*

Ja, vad handlar det om?

Trots att det mal på om Pia Ingströms liv lär jag liksom inte känna Pia Ingström. Hon vågar aldrig kliva in i texten. Och allra minst handlar det tillslut om Ingströms morsa, hon som enligt titeln torde vara huvudpersonen.

Ingström traskar omkring i hennes spår men fastnar hela tiden i något annat, i samhällsanalys, i minnet av ett citat av en sång, en dikt, ett slagord.

Resultatet blir en rad utvecklingar utan centrum, en rad personer som man blandar ihop redan när man läser om dem (det gäller till exempel de tre morbröder som intervjuas i slutet av boken). Det är rysansvärt tråkigt.

Och författaren Stefan Hammarén låter sig inspireras till en riktigt hammarénsk pärla i Tidskriften *Kulturen*. Rubriken lyder "Pia Ingströms stora småsmörja":

*"Boken laddar blåddr för tristessläsning slö igenom, sida för sida aldrig någonting. Jag söker och söker envetet något att läsa här, något att få utbyte av, något att rättfärdiga och berömma boken för, men så självsläckt allt i den. En-*

*ligt mig. Tror det är den mest dåligt (trist) skrivna bok jag någonsin råkat ut för, eftersom känns falsk och konstlad rakt igenom, vilken jag som kritiker orkat, tvingats ta an.*

*Ingen rad håller, av en vaxad opolerad fönsterglasbit. Snorstedt kunde verkligen ha fått skärpa sig en aning åt minstone, att boken parallellt blivit finlandssvenskt utgiven ser jag som förklarar med Ingströms position av Hund-*

Man lär sig hur psyket och språket kan skifta fokus eller perspektiv med hisnande snabbhet, kasta sig mellan saker halsbrytande vettlöst och fullt logiskt. Man lär sig något om det associativa tänkandets egenart, och om vad som styr det.

*hufvudstadsbladets litteraturredaktör, men att Snorsstedt ena dagen ger ut liksom riktiga böcker, stundom direkt gudabenådade som t.ex. David Uppgrens Ljusrepubliken, den andra stunden av privata banaliseringar och löjligen bearbetningar till textförsök som Ingströms, blir pendeln knappt något att slå och värna för, drivlöst.*

(...)

Om något, slår det mig, framstår om något, att det minsann krävs mer att skriva en bok än av de små nätta färdigt utnötta eller helt totalt slitna söndagskolumner Ingström brukar kunna syssla med som litteraturredaktör och kolumnist om diverse frenetiska författarsamband på Hundlushufvudstadsbladet och vara troget poänglöst poängvärt värdig sin alltid kolumnen. (...) Köp den inte. Säger helt enkelt till om

en genuin oppfattning här, med hjärtat på rätt ställe, mer som jag gärna sagt i detalj dessutom, får kanske återkomma om Ingström slår på bröststrummor och sniffar långstrumpa. Vet säga försport redan, att i en roman med nerv, vilken senare utkomma i år på h;ström Text & Kultur, en "Första skarabéerboken", har vi någon med näsa, en Pia Näntingström på nåd, i fredens krigsskildring, finns angripen agera djupt skakande skildrat, rik på förträngd fåfängadetalj och svår horribelgrej, i en sann målände hemsk skarabéeroperation mot Pariahundlushufvudstadsbladet och det spettade tornet om, i en allra alla tiders opprättelse för och lika attack om vem riktigt som fick sätta sista ordet fram störst om bästa bok, så aldrig mer ing mera rim. Och mer kan saken inte bli annorlunda hur mycket än spolar och spolierat till. Tyvärr sant, detta är en recension.

Min rikssvenska förläggare blev såvitt jag minns så upprörd av Hammaréns recension att han kontaktade *Kulturens* redaktion, med oklart resultat. Jag själv blev inte så hemskt ledsen över det här, eftersom jag fick ganska många recensioner både på svenska – i Finland och Sverige – och finska, och en hel del smickrande finsk veckotidningsuppmärksamhet. Hade de här recensionerna varit den enda publicitet jag fick hade det ju varit rätt förfärligt.

Och någonstans i en lugn och privat plats inom mig tänkte jag, och tänker också nu: Kanske de har lite rätt.

*Inte utan min mamma* är på många sätt eller till stora delar alldeles för *lagom*; "liten nått och färdigt utnött" som den där söndagskolumnen som man kompetent snor ihop när det behövs. Den var underbar att skriva, för jag behövde verkligen få syssla med dess stoff, inte minst min mamma, just då. Och sen kunde jag ha behövt minst lika mycket tjänstledighet till – eller kanske en begåvning jag inte alls besitter – för att kompostera alltsammans, och se vad annat det kunde ha blivit. Nu blev det så här i stället.

Ett problem med min egen text som jag tycker mig se som föremålet för Petterssons och Hammaréns kritik, är den distans jag håller till mina motiv, vare sig det handlar om mamma, morbröder eller mig själv som tonåring och ung. Jag är på textraderna efterklok hela tiden, för det var jag i skrivande stund. Jag hade inte heller börjat gå i psykodynamisk psykoterapi när jag skrev *Inte utan min mamma*. I sådan terapi lär man sig inte bara substans om sitt liv – Vad har format mig? Vad är det jag känner när jag känner? Vilket drama utspelas i mitt psyke och hur relaterar det på riktigt till det som händer omkring mig? Man lär sig en hel del metod också. Man lär sig hur psyket och språket kan skifta fokus eller perspektiv med hisnande snabbhet, kasta sig mellan saker halsbrytande vettlöst och fullt logiskt. Man lär sig något om det associativa tänkandets egenart, och om vad som styr det. Man lär sig om slump, avledningsmanövrar och kamouflage i berättandet, om hur man försägar sig, om hur man ringar in besvärliga saker.

Jag misstänker att sådant kan vara nyttigt att träna när man vill skriva levande text av det slag som den personliga essän är.

Men det där med vilken sorts essätexit eller text överhuvudtaget som är bra, det undflyr naturligtvis ändå alla exakta definitioner. Bra text är den som känns bra, det är tumregeln

man startar med. Både som skribent och som läsare/recensent, kan jag tillägga. Sen jämför man med andras upplevelse – tycker någon annan också att det här är bra?

Om exempelvis Hammarén och jag skulle tycka att samma text, vilken som helst, är bra, vad skulle vi hitta i överlappningen? Vad skulle vi vara överens om? Det brukar man nog kunna resonera sig fram till. Låt oss kalla det textens "brahet", som vi en gång gjorde, poeten **Tua Forsström** och jag när vi jublade över **Knausgård**. "Brahet", den kvalitet som berättigar indiskretion mot de närmaste, som gör att texten tränger in i och handlar om läsaren, i stället för att stå där på sidan som information om skribenten med fru och barn – så här tror jag att Forsström och jag då resonerade om Knausgård (jag tar på mig ansvaret ifall jag nu minns fel).

Men vad är det som händer när texten lämnar sin informativa lagomhet (skvaller, upplysningar, tempererat sympatiska och förnuftiga iakttagelser)?

Medan jag grubblade över varför lagom inte är bäst – lagom avstånd, lagom klok, lagom lugnt diskursiv och resonerande – kom jag att besöka utställningen med **Henri Cartier Bressons** fotografier som i höstas visades på Ateneum i

Om man skriver om sig själv, sitt eget liv till exempel, kan det vara klokt att både tänka igenom och känna efter hur syntaxen kan eller vill vrickas och vem det är som upplever – jag vid 5 år, 15 eller 50? Kan man överraska sig själv, kan man kanske överraska också läsaren

Helsingfors. Där hörde jag mitt sällskap säga "punctum" och fick en känsla av att jag borde läsa lite **Roland Barthes**, för det var bra länge sen sist. Och varför inte bara knycka hans resonemang om fotografiet, det vill säga sin egen upplevelse av vissa fåtaliga fotografier, och se om det går att kränga på det här "brahetens problem" när det gäller essätistisk text? Så nu kränger vi och ser hur det går.

Det Pettersson och Hammarén hittade i min text och blev utleda på var, föreställer jag mig, en myckenhet av det Barthes kallar för *studium*; de aspekter av en bild som den väluppfosttrade läsaren utan möda och utan lust avläser, avkodar, finner upplysande, med ett intresse som betingas av betraktarens kulturella bagage och kunskap. Barthes kallar det ett "artigt" intresse, en läsning av bilden som placerar den i ett historiskt, kulturellt sammanhang: "det vidsträckta område som kännetecknas av nonchalant begär, ett allmänt intresse och en flackande böjelse". (s 45)

Dess dialektiska motpart, *punctum*, är inte resultatet av en analys, det är inget som betraktaren avläser eller förstår att ställa in sig på och leta efter. Det är en störning i studium. Punctum är något i bilden som söker upp betraktaren: "Ett fotos punctum är denna tillfällighet som träffar mig (men som dessutom sårar mig, plågar mig." (s 44.) Detta angrepp går heller inte att formulera eller analysera. Som Barthes

skriver, ”det som jag kan namnge kan egentligen inte träffa mig”. Och klokt nog konstaterar han: ”Det går inte att ställa upp någon regel för förbindelsen mellan studium och punctum (när det senare finns där). Allt man kan säga är att det handlar om en samexistens.” (s 65)

Ni vet alla hur man ser på särskilt gamla foton. Jag minns ett av min mamma som liten flicka. Hon står vid en dörrkarm med en lite äldre kusin. De två flickorna är hemskt rörande men bildens punctum är inte mammas trubbiga näsa med en skråma – utan strömbrytaren vid dörren strax ovanför den större flickans huvud. Den kanske träffar mig genom att jag igenkänner modellen från någon gammal bostad jag besökt för länge sen, jag vet hur den känns under fingret, jag inser att mamma kanske så liten hon är tyckt om att trycka på den fast det var förbjudet, vilket får mig att inse att hon funnits som ett litet barn med samma behov som jag att peta på saker, och så vidare och så vidare.

Hur går det nu om vi transponerar det här på skriven text? Och då talar vi nu om essäer av den enda typ jag har någon förutsättning att beskriva tillblivelsen av, det jag så småningom insett att jag själv nog försöker skriva haltande och hoppande i **Merete Mazzarellas** och **Jenny Diskis** efterföljd: personliga försök att gestalta i någon bemärkelse allmänna och ofta vardagliga ting, upplevelser, fenomen, språkligt så att deras inneboende underlighet skall bli intressant för andra, eller för att på något sätt gruppera och systematisera dem för att erbjuda lite överblick eller nya infallsvinklar. Vi är en bit från det som omtalats här tidigare – att försöka berätta essäistiskt, det vill säga med en estetisk och stilistisk och personligt uttrycksfull ambition om fakta. Vi får alltså tänka oss att det i *Inte utan min mamma* helt enkelt inte fanns tillräckligt med punctum – inte som enskilda sekvenser, inte som språklig livaktighet som vrickar och väcker.

Det finns en mycket bra Alfons Åberg-bok, *Godnatt, Alfons Åberg*, vars syntax var sådan att hur många gånger vi än läste den högt så var den aldrig tråkig, och nånting lite glatt hände i mig varje gång jag fick läsa Alfons pappas lugnande replik: ”Lejon finns inte ofta i garderober.” Kanske det var bokens punctum.

Eller ett annat exempel: I Merete Mazzarellas *Linjer mellan stjärnor* (2003), som handlar om identitet, finns en halv sida eller mindre om hur hennes mamma tappade ett strykjärn på henne när hon var liten baby. Det är inget stort tema i boken. Det nämns en gång, mend det är det enda jag aktivt minns av den några år efter att ha läst den. Denna passage träffade mig som ett stick. Det sårar mig, plågar mig – men i motsats till Barthes kan jag nog tänka mig att försöka namnge varför, hur, med vilken tolkningsreferens. Fast det behöver jag knappast.

Nu kan vi förstås benämna de här väckande ögonblicken, textens snubbelstenar, tankegropar, sprickorna i diskursen, stilbrodden, på alldeles annorlunda sätt. Och jag tror att om vi skulle få i uppgift att ur ett gemensamt brokigt material hitta dem, skulle våra respektive urval inte bli identiska – men det skulle finnas en betydande överlappning, det skulle finnas delade upplevelser av essäistisk ”brahet” och sen sådana som vi inte alls skulle vara överens om.

Kan man plantera in punctum? I foton, i texter? Det kan vara farligt att försöka göra det medvetet, men studium/punctum-dynamiken är ett naturligt sätt för psyket att arbeta på, också för sig själv. Eller för språket. Man resonerar på, det löper behändigt och i det långa loppet sövande tills man försäger sig, stannar upp, hakar upp sig, ilar iväg mot något skenbart ovidkommande.

Kanske ett sätt är att försöka vara lyhörd för det skeendet

i sitt tänkande. Och att fundera på avstånd. Om man skriver om sig själv, sitt eget liv till exempel, kan det vara klokt att både tänka igenom *och* känna efter hur syntaxen kan eller vill vrickas och vem det är som upplever – jag vid 5 år, 15 eller 50? Kan man överraska sig själv, kan man kanske överraska också läsaren. Man kan smyga in en annan berättare, eller en annan skräck eller en annan vrede. Man kan växla mellan analys och gestaltning, utläggningar och kryptiska utsagor, teknikaliteter och existentiella utrop. Det här var en av de saker som inte funkade annat än kanske lite här och där i *Inte utan min mamma*. Min journalistiska belastning gjorde också att jag var alldeles för förälskad i mitt material och alldeles för respektfull, jag skulle inte ens ha vågat slänga det på komposten. (Intervjuer, andras ord som jag tagit av folk, inte kan man hantera sådant hur som helst.)

Ett intressant exempel på essäistiskt skrivande som rycker och drar är Jenny Diskis självbiografi och sjukdomshistoria som just nu går som följetong i *London Review of Books*. Diski har drabbats av lungcancer, cytostatikabehandlingar och nu nån slag lungfibros, och hon gör det som faller sig naturligt för henne, hon skriver om det. Beskrivningarna av livet som sjuk varvas med historien om hur hon under sina senare tonår var **Doris Lessings** inneboende protegé eller fosterbarn, och om vilka märkliga personer Lessing och inte minst hennes yngsta son Peter var. Sjukdomens teknikaliteter varierar med sval reflektion över dödsångestens olika skepnader, hennes sambos herrparfymers, sorgen över att inte få se barnbarnen bli så mycket större. Lessingminnena är sakliga men, inser man så småningom, latent rasande och lager för lager avtäckts Lessings komplexa och allt annat än sympatiska sätt att förverkliga sina idéer om socialt ansvarstagande. Det händer saker hela tiden i den här texten och som läsare hoppas jag helt egoistiskt att Diski skall hålla ut åtminstone så länge att just detta skrivprojekt inte blir på hälft. För var och en som vill studera den goda essäistikens egenart rekommenderar jag Diski.

Eller så kan man närma sig det essäistiska skrivandets svårighet genom att bara kasta sig in och göra det. Jag såg nyligen ett tv-program som handlade om en skrivargrupp ledd av författaren **Monika Fagerholm**. ”Gå mot det som bränns” var hennes råd. Berätta inte bara det som känns trevligt att berätta, gå mot det du skäms för, det generande, det pinsamma, tolkar jag det som. Och försöka duger. Det kan bli bra, det kan bli något som får många att älska din text, det kan ge läsaren tillgång till det punctum som gör henne delaktig och berörd. Eller så kan det bli riktigt pinsamt – hur det blir kan man inte veta innan man försöker.

#### Referenser:

Roland Barthes, *Det ljusa rummet*, övers. Mats Löfgren (Alfabeta, 1986).

Jenny Diski ”Memoarer, del 1.” *London Review of Books*, Vol. 36 No. 17 · 11 September 2014.



Pia Ingström är kritiker och författare.